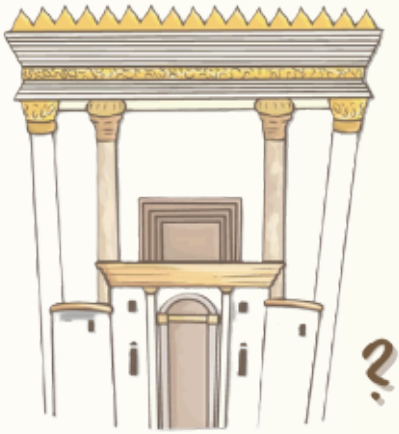

מי ב"א?

מדינה יהודית בדרך אמת

מאמר מאת ר' עודד כי-טוב

הומאניזם ושוויון האשה בקליפה ובקדושה

סוף ותכלית כל הנסים

כפי שאמרו רבותינו במסכת יומא, "אסתר – סוף כל הניסים" שניתנו ליכתב במקרא. וניתן לפרש **סוף** גם במובן של **תכלית** – הווי אומר: נס פורים הוא תכלית כל הנסים, ומגילת אסתר שבסוף התנ"ך היא "המלה האחרונה" של המקרא כולו, כפי שאדר מסיים את השנה היהודית הפותחת בניסן, וממילא הוא גם "סוף ההיסטוריה" בכלל, שהרי התנ"ך הוא ספר התכניות-התבניות לכל ימי עולם.

ענין זה מסתייע מכך שלמדו רבותינו את הדבר הזה ממה שנמשלה אסתר (בתהלים כב) ל**איילת השחר**, ו"מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים"! משמע שכל ניסי המקרא המופלאים הם כאבוקות בלילה, מזהירות ומרשימות, אך כשהן חולפות חוזר הלילה להשתרר ורושמן נוטה להשתכח ואינו נקבע היטב בלבבות, ואילו נס פורים מתחיל את היום, שאורו רצוף – מתמשך ומצטבר ולפיכך נקבע בלב; אור היום אינו מבהיק כאבוקה בלילה, אבל דווקא משום כך הוא נקלט ומובן לכל.

ה**השגחה הפרטית** שנתגלתה בסיפור הפורים (ורמוזה גם בשוויון המספרי שלה (1020) ל**רוח והצלה יעמֹד ליהודים ממקום אחר**!) הופכת מעתה ל**טבעו של עולם**, ויכולה להופיע על כל צעד ושעל למי שמתבונן ומצפה לה (כולל הגויים, שהרי נס פורים הוכר כאירוע-ראוי-להכתב גם בכרוניקה של מלכות פרס – שהמגילה עצמה היא מסמך חצי-רשמי מאושר מטעמה – וכפי ששלחה אסתר לחכמים שעל-כן אין לחשוש שכתיבתה תעורר את קנאת המלכות). ההשגחה הפרטית היא ענין הנוגע לכל אדם באשר הוא אדם, גם לזה שלא ידע או שכח את הניסים המובהקים, המשמשים מעתה רקע להבנה כי גם הטבע הוא ביד ומיד ה', ו(בהיפוך מאמר ר' חנינא בן דוסא:)**מי שאמר לחומץ וידלק הוא** (גם זה) **האומר לשמן וידלק**!

בלשון אחר: דווקא **הנסים הנסתרים** המתגלים סובייקטיבית לכל אדם במהלך חייו ומתוכם-מתוך-עצמו, מופלאים יותר מן הנסים הגלויים שמתרחשים מחוצה-לו, וזה בדיוק מה שמתבקש כמסקנה מכל ניסי המקרא!

ואם התורה בסיני ניתנה לישראל, הרי זאת (גם ואולי בעיקר) לשם היותם כהנים-שליחים להנחיל אותה לכל באי עולם ("כי לי כל הארץ"-העולם, ולא ויתרתי על תיקונו!), וזוהי תכלית התורה כולה שיהיה "ה' למלך על כל הארץ"-העולם, כדברי הנביאים כולם, וכפי שהחל-בפועל בפורים, ש"רבים מעמי הארץ מתייהדים כי נפל פחד היהודים עליהם" (- משמע גם: קיבלו יראת שמים חיובית בראותם את האירוע!), וכדברי אותו חכם שפתח לדרוש במגילה בפסוק (תהלים צח): "זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל – וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו" אימתי? – בימי מרדכי ואסתר!

נושאי המגילה עכשוויים לגמרי

כי-כן לא רק **הנסים**, אלא גם **הנושאים** בהם עוסקת המגילה הם "אנושיים" לגמרי ושוים לכל נפש, וכפי שרואים בזמננו הם-אלו המעסיקים את מוחם ולבם של הבריות, מקטון ועד גדול: הומאניזם (=אָדָמיוּת) ושוויון, דמוקרטיה ומעמד האשה; יחסי ההמון והאצולה, ה"פשוטים" והמשכילים; יחס הטבע מול הדת, החופש מול הכפיה והאונס, והאישי מול הממלכתי – כל אלו ועוד כהנה וכהנה "נוגעים" במגילה, בגלוי או בסתר, וככלל הנושא הוא **האדם** – מיהו ומהו ולאן מגמת פניו; מה בינו לבין הקוף, ומה יחסו לא-ל (שלא נזכר במגילה בשמותיו הקדושים, אלא בכינוי **המקום** ("ממקום אחר"), משמע אי-שם, או: בכל מקום).

המן-המוני-מין-הומניסט

המן כשמו הוא קודם כל נביא ההמון – אין בו טיפת אצילות ויחסנות והוא מתיימר לייצג את האדם-באשר-הוא-אדם (כפי שהוא באנגלית וברוב השפות הלועזיות), את **המכנה המשותף** (הנמוך), המיכני (-"**ממוכן** זה המן" כדברי חכמים), ולשמו הוא טוען להעביר את ושתי היחסנית, שאינה מוכנה "לרקוד לחלילו של ההמון", ממלכותה.

כדברי חכמים, "בקום עלינו **אדם**" (תהלים קכד, ולא מלך) – "זה המן", כלומר אָדָמיוּתו ההמונית של המן היא זו שקמה עלינו היהודים, שיחסניותנו וייחודיותנו אינה מאפשרת לנו לכאורה להיות "פשוט אדם"; להתמזג עם ה"מהלך החדש" המנשא את ההמון שמגיע זמנו להתנער, ולכרוע ולהשתחוות להמן ולמה שהוא מייצג, ל**צלם האדם** החקוק על לבו (וכ**מינים**-הנוצרים שעתידים לעשות אדם לא-ל).

ויש משהו בכל זה -

המן הוא ללא ספק "קליפה", אך קליפה הקודמת לפרי. המן אינו פועל בחלל ריק, אלא מנסה לכוון לדעת אחשורוש ש"מלך מעצמו" ללא ייחוס כדברי רז"ל, ואף הוא מקדם את ההמון ומכניסם לארמונו, מצַוה על השוויון ("כרצון איש ואיש") ושולל כפייה ("אין אונס"). ממילא ברור שזו גם מגמת מלכו של עולם שלֵב מלכים בידו (ובפרט כאן נודעת הדרשה שכל מלך במגילה הוא גם מלך מלכי המלכים, ויש אומרים שגם "אחשורוש" רומז למי שאחרית וראשית שלו). גם הקב"ה "מולך מעצמו" ללא תלות בשֵמות ותכונות כלשהן, וסוף-דבר ברצונו הפשוט, ה"עצמי", לגלות את "יַקרוּת הפשיטות" שישנה בכל אדם, ומתגלה בפרט בפשוטי-עם שאינם מצטיינים בלבושיהם-תכונותיהם, ומבטאים, כדברי רבינו הבעש"ט זי"ע, את "פשיטות העצמוּת". את כל זה מבין היטב מרדכי, שמשתה אחשורוש נעשה גם על דעתו כדברי רז"ל, ועל כן הוא מציל את המלך מן המבקשים להתנקש בו, כי בודאי לא על חנם נלקחת אסתר (המייצגת את כנסת ישראל) לבית המלך, וחשוב שתשאר באלמוניותה-פשיטותה אשר זהו הנושא חן בעיני המלך ומלכו של עולם, והיא זו שעתידה לייצג במקום המן את יקרות הפשיטות. בסופו של דבר יתברר, בהיפוך למחשבת המן, כי דווקא "אתם קרויים אדם", כי לא מתבקשת פשיטות ריקה, סתמית וממוכנת, אלא כזו הנעוצה בעצמות ה' שלמעלה-מעלה מכל לבוש, וייחודיותו-ייחוסו של היהודי כשאינו מתגדר בה, דווקא היא מאפשרת לו לבטא ולגלות את הניצוץ הקדוש שקיים בכל, ולשאת חן בעיני כל רואיו.

דמוקרטיה שוויונית גם לנשים?

אבל עוד קודם לכן, ה"קליפתיות" של המן מתגלעת ביחסו לנשים. לכאורה השוויון ההמוני צריך לחול ביתר שאת על הנשים, ומה מצדיק לעשות כרצון איש ואיש באין אונס, ולכפות את ושתי ("ביד הסריסים"!) להופיע כ"מֵיצַג" לפני המלך והמונו. כנראה זהו בדיוק פשר סירובה הנחרץ: אולי רגילה היתה להופעות מעין זו, אך לא ככה ולא כעת, במשתה המעלה על נס את הרצון והשוויון! ובאמת למה ממוכן-המן נביא ההמון הוא זה הטוען לחסל את ושתי ולהשפיל את מעמד הנשים בכלל?!

התשובה כמדומה פשוטה: אם ניתֵן שוויון גם לנשים, מה יכריח אותן להתמסר לנו ברצונן, להינשא ולהוליד – מן הסתם "יעשו שבת לעצמן" בנוסח הפמיניזם הקשה של ימינו, ונמצאת כל החברה האנושית מתפרקת! האידיאל האדמי-שיוויוני הוא עצמו מחייב אפוא לדעת המן להוציא מכללו את הנשים (וכפי שהדמוקרטיה היוונית לא חלה על נשים ועבדים), ולהעמיד אותן במקומן הנחוּת על פי חוק!

לכאורה סברה מוצדקת שהמלך מסכים לה לפי שעה, וכשהוא "זוכר את ושתי" ומתגעגע אליה, אומרים נערי המלך (גם זה בעצת המן כדברי רז"ל): נמצא לך אשה כלבבך מבין ההמון, ב"סרט נע" ממוכן של נערוֹת! ואכן הדבר עולה יפה ונמצאה אחת המונית לגמרי, המתביישת בעמה ומולדתה, במוצאה הנחות, ודווקא היא נושאת חן! לא פלא שמגדל המלך את המן ההמוני (כנראה על חשבון כל האליטות האצילות הישנות שחוסלו), ש"נבואתו" מוכיחה את עצמה בשטח.

את דתי המלך אינם עושים

מה-מאד נאה לפרש לאור זאת את קטרוג המן על היהודים שאינם עושים את דתי המלך, לא רק בכללי, אלא בפרט את "דתי המלך" שנחקקו בראשית המגילה בעצת המן עצמו – "ויכתב בדתי פרס ומדי.. אשר לא תבוא ושתי... ונשמע פתגם המלך... להיות כל איש שורר בביתו". אם כל העמים תמהו ושחקו על החוק הזה מרוב פשיטותו, כדברי רז"ל, הרי היהודים סירבו לו משום שלא עולה על דעתם כלל ועיקר לכפות את הנשים ולהשתרר עליהן! ובמלים אחרות היהודים עצמם רכים ו"נשיים" (בניגוד ל"זכר-עמלק") והם מסוכנים לקיום החברה שאתה אדוני המלך מעוניין בה – קידום ההמון ודיכוי הנשים הכרוך עימו! וגם כאן המלך מסכים (לפחות "לפָנים", כלפי חוץ, כמלכו של עולם) לטענה "המוצדקת", לפחות כל עוד היהודים (מלבד מרדכי) כנועים להמן ואינם משיבים (בגבורה "זכרית") מלחמה שערה. אמנם לבסוף הכל מתהפך לגמרי: מתברר שהנערה הנושאת חן באה ממיטב היחס אך אינה מתהדרת במוצאה ומסוגלת להגיע לפשיטות עצמית; מרדכי שמהדור הישן מזדהה היטב עם המהלך החדש ומציל את המלך מהתנקשות; כל יהודי שושן נחלצים למאבקו של מרדכי וצמים כהוראת אסתר; המן ה"ממלכתי" ש"לא נאה לו" עד כה לשלוח יד במרדכי לבדו, אלא בכל היהודים כ"צורך הממלכה", מתגלה פתאום כמוּנָע מאינטרס אישי צר, ומדבריו אף נראה שברצונו לרשת את המלך, ואולי גם התאהב במלכה שהביא הוא עצמו למלך והיא לדעתו בדמותו כצלמו ומתאימה יותר לו עצמו.

ועל הכל, מתברר שהמן שוגה בעיקר נבואתו-שיטתו: מתברר שהאשה כשאינה כפויה, ודווקא משום כך, נענית ומתמסרת ברצונה. אסתר אינה אסרטיבית ופמיניסטית כַּשתי, אך משהו חסר בה לטעמו של אחשורוש, שאינה מואילה להופיע לפניו ביוזמתה, והריהי ככפויה ואנוסה. כנראה משום כך מחליט הוא מזה שלשים יום שלא לקרוא לה [ואולי היה זה בעצת המן, אם נכונה השערתנו שאז, בי"ג אדר עלה לגדולה, והוא "יום המזל" שלו שנפל לו בגורל!], ולראות איך יפול דבר (ואולי תבוא אליו "בזחילה" באמצעות שתדלנים). והנה קורה הבלתי-יאומן: בהיפוך גמור לצפוי (ולושתי, ולסברת המן הנ"ל), שחרור האשה ונתינת מרחב לה, אינו גורם ריחוק אלא גורם לה לבוא ברצונה, בעצמה ובסכנת נפשות אל המלך אשר לא כדת, ומה פלא שעכשו נושאת היא חן לפניו יותר מאי-פעם. ודעת לנבון נקל כי מן הסיכון המסויים אליו נכנסה אסתר, יש ללמוד על כל הֶעָנוּת כל אשה לחיי משפחה והולדה וגידול הצאצאים עם כל הסיכונים והקשיים האינסופיים הכרוכים, שהכל בגדר מסירות נפש כפשוטה, הנוצרת באופן פלאי מתוך אנושיותו-אדמיותו של האיש הבוחר בה באורח עצמי-חפשי לגמרי, נטול כל רצון לכפות. כך נמצאה ה"נוסחה" המתבקשת למלך, להחיל דמוקרטיה ושוויוניות גמורה גם על הנשים בלא לחשוש לפירוק החברה, ועם זאת מתברר שדווקא היהודים ה"נשיים" (- כנסת ישראל, שכינת עוזו יתברך) הממעטים עצמם לפני קונם גם כשניתנת להם גדולה, הם הנבחרים מאת ה' להיות "עם בחירה" – בעלי בחירה יותר מכל העמים, כי נושאים חן לפניו יתברך ומובטח הוא בהם שאין עניינם בפירוד אלא בחיבור. את הנוסחה הזאת יִלַמדו היהודים, ומרדכי ואסתר בראשם, את כל עממי-תבל לטוב להם, וכתכלית כוונת הבריאה מראש מקדם.

*** * ***

כשאנו מציגים את אדר כתכלית התנ"ך וההיסטוריה, כוונתנו כמובן לעבודת האדם ותיקונו-מצדו לקראת הגאולה הנסית שתבוא בעקבות זאת בידי שמים בניסן (הבא) בו "עתידין להגאל". כדברי חכמים, אם אין ישראל עושים תשובה, הקב"ה מעמיד להם מלך קשה כהמן – כנראה באדר – ועושים תשובה ונגאלים (בניסן, כדעת ר' יהושע בעל המאמר). לדרכנו התשובה היא נשיאת ההפכים הזו של ההענות מתוך חפש בחירה, ושל האיש והאשה, החמה והלבנה, והקב"ה ושכינת עוזו – נשיאת הפכים שאינה פשוטה כלל ועיקר, ומכוחה ניתן לקדש חדשים ולעבר שנים – מצוה ראשונה שנצטוו ישראל הפותחת את גאולת מצרים, וכפי שאנו קוראים בסוף אדר את פרשת החדש. **אסתר** משמעותה **לבנה**, ויש לומר שפעילותה ומסירותה "פותרים" את הקושי שנתקשה משה בקידוש החדש (ועיבור השנה).

ולסיום מענין הפרשה –

בשבת ראש חדש אדר, בו "משמיעים על השקלים", נקראת בשנה זו פרשת תרומה, הפותחת בלקיחת תרומה "מאת כל איש אשר ידבנו לבו", ובפרשת שקלים, בה מדובר על תרומת החובה (לאדנים ולקרבנות הציבור) השוה לכל.

והנה הנשים אינן חייבות בתרומת השקלים הקבועה, אך אם רצו מקבלים מהן (רמב"ם שקלים א,ו). וגם בתרומה מאת כל אשר ידבנו לבו נאמר "איש", ומשמע שאליו עיקר הפנייה, ואולם בביצוע, בפרשת ויקהל (לאחר חטא העגל בו נכשלו בעיקר הגברים ולא הנשים), נאמר "כל נדיב לב" בלא להדגיש את האנשים! לא עוד אלא שנראה שם שחלק הנשים והתלהבותן למלאכת המשכן (-"בית **הבחירה**") היה יפה ומעולה מזה של הגברים. הוא אשר אמרנו שהקביעות הרצינית מצד האיש, בלא רצון כלשהו לכפות ולאנוס, הוא זה המעורר מאליו את ההתמסרות היתירה מצד האשה, כפי אשר ידבנה לבה וכפי אשר נשא לבה אותה בחכמת לב, עד כדי שהיא עיקרו של הבית הנבנה.